

Li Rantoele

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes,
publiyeye pal "RANTOELE", soce nén recwârlante (a.s.b.l.)
avou l' aspalaedje del Kiminâlté Walonreye-Brussele

Mwaisse sicrijheu : L.Mahin - Dessins : Djozé

Eplaidieu responsåve : Pire Otjâcques

19, rûe d' la Hasse, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau

Pris : 3 uros å limero ; abounmint po èn an :12 uros (20 po l' etrindjir)

å conte 068-2204305-07 (IBAN BE74 0682 2043 0507)

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [mécoupure] do shuvion [suite de mots] « l'arantoele » (l'araegneye, l'arincrin). On l' dijheut purade so l'Ârdene, el Province do Lusimbork, la k' i s' prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantouële, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî metowe so pîs e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoele_(soce) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidê a pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifiée). Pacô, nos wårdans, e clintcheyès letes, sacwants mots des accints do payis.

Mins brâmint des tecses k' on nos a-st evoyî e-n on walon coinrece [régiolecte] ont stou eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografî, sol waibe « li walon d' emon nozôtes » : <http://walon.cultureforum.net/>

Responsâvisté

Les scrijheu(se)s sont responsâves di çou k' i (ele) sicrijhnut, et les dessineus di çou k' i croylnut.

Aspougneu

Pol troejhinme côp, li Rantoele a stî toirtcheye avou l' programe d' eplaidaedje « Scribus 1.4.0 » so sistinme d' operance Linux (openSUSE). Grâce co 13 côps a Djan Cayron ki nos a scolé so cist aspougneu la.

publiyé respônsâbe: One Saki, r. do Tchôdron 14 B-5110 Oue Sadju
Mwêti n° 0, d'écimbe 94; posse d'êvoiyadje: Nameur 1

Li Rantwèle

On foyya å vnîl po les rdjêzoûs do walon - # 0 - 10 frs

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele polèt esse riprins tot marcant bèn l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » peuvent être repris en citant la source.

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (**è** à Liège, **â** à Charleroi dans le suffixe -âdje), **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** à Liège, mais aussi **è**, **û**, **ë**, **wa**, **ou**, **wé**, etc.), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** à Liège); **oi** se prononce **wa** à Namur, **wè** à Liège, **ôn** à Charleroi et **ou** à Nivelles, **â** se prononce **au** à Namur, **â** en Haute-Ardenne, et variablement **au**, **â**, ou **a** à Charleroi; **ô** se prononce nasalisé en Ardenne et à l'Est du Brabant (presque **on**), et **ou** à Nivelles; **sh** se prononce **ss** à l'Est et **ch** à l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** à l'Est et **win** à l'Ouest.

Les linguistes appellent ces lettres des **diasystèmes** ou **archigraphèmes**. E walon, on dit **betchfessîs scrijhas**, (do viebe « betchfessî », *placer tête-bêche*).

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent **è**. remantchî = **rèmantchî**; soce nén **rècwârlante**.

La lettre **é** ne s'écrit que si elle représente un phonème du walon (ceréjhe, tuzé). Mais pas si elle provient d'un calque du français prezinter, republike (lire è).

LI RANTOELE

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

On Sâni a pâr, on roman da Jacques Desmet, parexhou e 2011 sicrît avou l' accint d' Mélin. Câzu spoujhi (emilez lyi fb548234@skynet.be). On anonce on replaidaedje e rfondou. Li ci ki vicrè vierè bèn cwè.

Èn esté dins vos ouys / Noste Arcadeye da nozôtes, ene dobe ramexhnêye d' arimés da Emile Gilliard, di 2011 eto. Li live a stî saetchî a 50 egzimplaires limerotés et sinés. Po l' aveur, s' end a co, atôchîz li scrijheu à 04 229 32 67. End a eto a vinde « mon Adriyinne » (livreye « à vî cwârtî »), rowe del Croes, 30 a Nameur, adrienne.goffin@skynet.be.

Live e francès sol Walonreye

Istwere del Waloneye, veyowe pàs Walons (loukîz ciddé djondant), âs eplaidreyes di Burtaegne «Yoran Embanner»; 12€ ezès livreyes; oudon-bén emilez a Yannick Bauthière: ybauthiere@hotmail.com

Li RANTWÈLE

Bates

Pol deujhinme feye, gn ârè ene bate « **on scrijheu... on djheu/ene sicrijheuse... ene dijheuse** » (Un auteur... une voix) adjinçêye del RTBF/Spitantisté avou l' CRLE On tecse e walon et on recitaedje di ci tecse la pa ene ôte djin (di dpus d' 15 ans), relîte do scrijheu ou del sicrijheuse. Po deus prumîs pris di tchaeke 500€.

Les tecses (inte 20 royes et deus pådjes) divèt esse rintrés (6 egzimplaires sins scrire si no, apus k' dins ene cloyowe ewalpeure) divant l' 15 d' octôbe amon :

Annie Rak, Rowe do govienmint, 15, 7000 Mont

Walonreye / Istwere

Istwere del Waloneye, veyowe pàs Walons

Gn a ddja sacwantès anêyes ki dji boute avou Yoran Embanner po eplaidî des lives sol walon ou bén sol Waloneye.

C' est insi k' ont moussî fou li Gaston e walon et li Motî d' potche walon-francès. Pol deujhinme, nos esténs tote ene ekipe. Yoran aveut dedja eplaidî des lives so l' istwere des contrêyes di France: Alzace, Burtaegne, mins ossu Flande. Et i m' a dmandé d' endè scrire onk pol Waloneye.

Trover on copleu...

Po tot vs dire, dji n' esteu nén foirt fel... Mi-n afwaire, a mi, c' est purade li djeyografeye. Mins pol còp, dj' a yeu del tchance. Ca gn a deus ans did ci, dj' a rescontré ene sakî di foirt clapant. On l' lome Arnaud Pirotte. Et mi-n ome est mwaisse d' istwere à coledje d' Andene. Dji lyi a câzé do pordjet da Yoran et nos esténs d' acoird po bouter eshonne. Gn a sacwants moes did ci, nos avéns fini li scrijhaedje et evoyî les tecses a Yoran. Li live est ddja dins tos les bons botikes. Et s' i n' î est nén co, il î serè bénrade! Vos l' ploiz eto comander.

Li no do live c' est « *Histoire de Wallonie, le point de vue wallon* ». çou k' on pôreut rmete e walon pa « Istwere del Waloneye, veyowe pàs Walons ».

Paski pocwè ?

Mins pocwè don fâleut i ene sifwaite istwere ?

Paski l' istwere, mes djins, est todi scrîte pa les cis k' ont wangnî les batayes. Et dins leus lives, gn a pont d' plaeece po çou ki n' lezî va nén. Adon,

come li Waloneye est dins l' Beldjike, noste istwere est scrîte come ene « Istwere di Beldjike ». Et çou k' on acseigne a nos gaméns et nos feyes, c' est çou ki shonne bén pol Beldjike. On saye di mostrer ki l' Beldjike, minme

d' istwere po dire ki tot çoula, c' est do nâcionalisse! Ça n' est nén acsegnî les djonnes mins les edoctriner. Vola pocwè Yoran Embanner a eplaidî des lives d' istwere ki n' sont nén les cis des payis, mins des redjons. Ces lives la cåznut des minmès afwaires ki les ôtes, mins nén del minme manire. Purdoz Napoleon. Po les Inglès, c' est on mouldreu. Po les Francès, c' est on grand ome.

Nén pus catolike ki l' Pâpe...

Si nos rivnans a l' Beldjike, nos voeyans ki, po ds afwaires ki gn a, ça n' serè nén veyou del minme manire pol Beldjike ou l' Waloneye.

Avou Arnaud, nos n' voléns nén esse pus nâcionalisses ki les nâcionalisses. Adon, nos avans djusse sayî di rmete l' eglijhe à mitan do viyaedje. Nos n' cåzans nén di tot çou k' est dins l' istwere di Beldjike et ki n' riwaite nén les Walons: li bataye di Cortrès, Brudje... Nos avans ene manire walone di cåzer

di Yopôl III, des Gålwès ou bén del Bourgogne. Et nos cåzans d' afwaires k' on acseigne mây (ou waire) às djonnes di Waloneye: Lidje et les libertés, les ovrîs do XIXe sieke, li tins ki Mouze esteut li cinte di l' Urope...

Tot ça po vs dire ki ci live ci vos apudrè brâmint ds afwaires, sins toumer dins li nâcionalisse k' a fwait tant d' mâ a nosse Waloneye.

Yannick Bauthière, li 17 d' awousse 2012

si ele n' egzistêye ki dispu 1830, a todi stî la, come en efant dins l' vinte di s' mame. Ele diveut skepyî on djoû, c' esteut scrît.

I gn a nén ki pol Beldjike ki c' est insi. Lijhoz don les istweres di France, d' Itåleye... Vos vieroz ki c' est tocosté l' minme. Les payis k' egzistêynut volnut mostrer ki tot va bén, k' il ont todi stî la et k' i sront todi la.

Gn a todi dpus di mwaisse

Voyaedjes / Djeyolodjeye

Les volcans d' l' Efel

Manfred Lejoly, c' est on waloneu d' Ovîfa. Il a scrît on motlî ideyolodjike so ç' pârler la, rezhou e 2001. Mins c' est eto on clapant guide po l' ci ki vout discovri l' Efel. On payis al forire del Walonreye, et portant si mâcnozhou.

Li rapoirtaedje di ç' voyaedje la est metou e videyo so « Vo Buze » (Youtube). Vola l' tecse do responda, sins l' son et sins l' imådje. C' est ddja mî k' rén.

Dimandeu (Dm.) — Dj' avans cial Manfred et dj' estans e-n Almagne. Cwè çki vs dihoz so les tienes, la, ki dji voe ?

Manfred Lejoly (M.L.) — Bén vola : ns estans e l' Efel, el pârteye k' on lome l' Efel âs volcans. Tos les tiers k' on voet la âtoû d' nozôtes, c' est des vîs volcans. I n a des foû vîs ki ont puzieur miyons d' anêyes. Et i n a des ôtes, beacôp pus djonnes, ki ont télfeye... céncwante meye ans ou ene sacwè insi, et minme co pus djonnes.

Dm. — On a passé so ene plaeece k' esteut del castinne.

Efel castinnixheus : franc pectî (padvant) ; pins silvesses (padri)

M.L. — E l' Efel, i gn a puzieurès plaeces ki c' est del tchâsse.

Dm. — Des djneuves [*genévrier*] k' on a veyou ?

M.L. — Ns avans veyou des djneuves, et asteure on voet les volcans. Et çoula est on pô kimaxhî onk divins l' ôte, hin. I n a des volcans k' ont trawé houte del castinne.

E corin do volcan d' Arenbiedje (Pitite-Tchapele)

Dm. — C est do bazale ?

M.L. — On l' sierveut po les pavés pask' i dmanént tofer

rexhes. Et c' esteut advantaedjeus po les tchvâs ferés : i n' ridént nén voltî ladsu.

Dm. — E a vost avis, ça n' vént nén direk do volcan ?

M.L. — Ça vént... siya, ça vént

Tiesse d' on vî volcan

do volcan ! Mns ça n' vout nén dire k' il a djuste toumé e cisse plaeece la. N' rovians nén k' i n a avou tote ene industreye, hin, ki a on pô candjî l' payizaedje.

Dm. — L' industreye des pires ?

M.L. — L' industreye des pires ! Dvins les volcans, on-z espwete les bazales, on-z espwete les laves ki fjhèt... on direut des ptits critchons, ki siervèt po saïwer [*drainer*]. K' siervèt po semer ossu sol moite glaece, so l' ivier. Adon, i n a co l' trachite, i n a l' pire ponce ; i n a tote ene rîlêye di diferinnès pires ki plèt siervi, et k' ont stî espwetêyes dispoï li tins des Romins. Motoit dedja divant ; motoit ddja dvant l' Gâle. (...)

M.L. — Vola : nos nos trovans vola [*ici*] on pôreut dire el fouwîre d' èn ancyin volcan, ki aveut ataké i n a pus d' cint miyons d' anêyes di vola, et k' a rebrocté foû puzieur côps â corant... nén des siekes... mins des miyons d' anêyes. Et on s' end aveut siervou come pirire po saetchî l' bazale. Et asteure li pirire est abandnêye et la çou k' i nde dmeure.

Dm. — Ça a brotchî foû deus

côps ?

M.L. — Pol moens deus côps.

Dm. — La foirt foirt lontins et la disk' a ût meye ans, ki vos djhîz, li dierinne.

M.L. — Nén ci-vola [*celui-ci*], k' est unicmint terciaire : unicmint inte trinte et çk' on-z a marké, la : deus troes miyons d' anêyes.

Dm. — Çki vos djhîz enawaire... çou-cial divant nozôtes, c' est a cåze di l' Afrike ?

M.L. — Si on vout... c' est cweri d' lon ! Les plakes tectoniques, ki sont di grande pârteye del crosse del Tere :

l' Afrike a bouté viè l' Nôr, conte l' Urope, et çoula, ça s' a rsintou pus lon disca vola. Et c' est çoula k' a enondé li volcanisse.

Les basses volcanikes

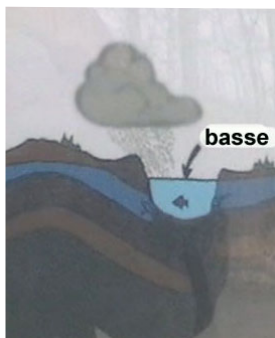
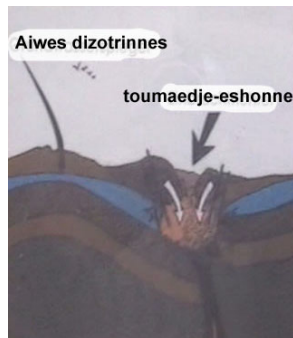
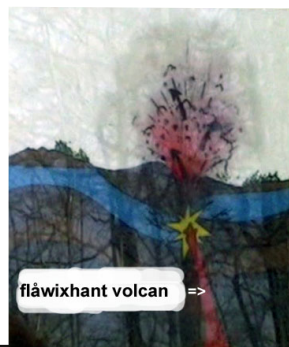
Dm. — Dabôrd, cial, Manfred nos avans, âdzeu, on volcan come on nd a veyou enawaire ; et pu âdzo, c' est on trô. Comint çki ça va ddja ?

M.L. — Ça s' lome on « *maare* » dins l' payis. C' est l' veur, âdzeu, la, on voet ene copete : c' est on volcan k' aveut co l' foïce di basti ene montaegne. Et après côp — et c' est assez noû : ça date di ût ou dijh meye ans divant Djezus-Cri, d' on pont d' vuwe djeyolodjike, c' est vraiymint tot noû — des volcans k' avént moens d' foïce n' ont pus rén basti. Et après côp, il ont toumé eshonne et ça fwait des trôs come ci trô k' on voet vola dvant nozôtes.

Dm. — Et k' on lome sincieuzmint on « *maare* ».

M.L. — Awè ! c' est on mot ki vént do plat almand, mins asteure ki les djeyologues e monde etir siervèt po discrire l' afwaire.

Dm. — Paski c' est l' Efel k' a stî studyî dins les prumîs come

Askepiaedje d' on « maare » (basse volcanike)

Les cindes volcanikes

Dm. — Cwè çki vos avoz la dins vosse mwin, Manfred ?

M.L. — Ça, c' est des cindes volcanikes ki vnèt d' ene pirire la-djondant. N a puzieurès câires vaici e l' Efel. Ça fwait des dijhînes d' anêyes k' on ndè sieve. On sieve çoula po drinner âtoû d' on manaedje. On sieve çoula po drinner des novelès voyes. Et on l' sieve po semer e l' ivier conte li moite glaee.

Dm. — Ça sieve a saiwer les voyes ?

M.L. — Ây, a fé ene coûtche di drinnaedje dizo.

Dm. — Ebné merci brâmint des côps, Manfred.

Ramexhné pa Lucyin Mahin, e moes d' mâss 2012

terén volcanike ?

M.L. — Ây! Bén l' fenominne des « maares » a stî e tos les cas situdyî, po-z ataker, vola. End a metans ôte pârt ; dji pinse k' end a e l' Ovegne, par egzimpe.

Les basses di Daun

Dm. — Et ça, c' est on « maare » k' i gn a rieu d' l' aiwe didins, dabôrd ?

M.L. — C' est onk des troes « maares » ki sont toprès del veye di Daun. Et come vos voeyoz, sol boird do « maare », gn a ene pitite tchapele. C' est tot çou ki dmeure d' on vijaedje, Weinfeldt, ki a disparehou fén

del Moyinådje, å sazinme sieke, après l' pesse.

Dm. — Et cial, on voet li dessin di comint çk' on « maare » s' askepeye. Pôrîz espliker... resplicker co on côp ?

M.L. — Co ene feye, come dj' aveu dit enawaire, c' est on volcan ki n' a pus l' foice do fote trop del martchandijhe e-n amont po fé on tier. Et cwand l' tcholeur vént a hôteur di l' aiwe k' est dzo tere, çoula fwait ene esplôzion d' wapeur, et après côp, tot rtoume eshonne. Et c' est çoula ki dene ci bassén... cisse fosse la.

Novea fime

Comere did sol pavêye

Lanawaire, gn a on novea fime k' a rexhou : Femme de la rue, da Sofiye Peeters. C' est ene sicolresse di cinema k' a fwait si ovraedje di fén di studes ladsu.

Çou n' est nén on fime po vs distriyî, mins onk ki mostere do doet li mâyisse avâ les voyes di Brussele, aprume so Limonî-strêye et Stalingrâstrêye [*avenues Lemonnier et de Stalingrad*].

Li Sofiye Peeters, ene dimorante did la, si fwait houkî pâs omes, come s' ele sereut ene harote. Nouv omes so 10 sont des « etrindjirs » : dj' ô bén, des djins k' ont skepyî motoit vaici, mins ki leus families, c' est des abagants. Et ki leus cmeres, da zels, i lzî metnut des norets d' tiesse et des racafûlaedjes. Mins ki, tant k' c' est des cmeres bedjes, c' est tertotes des harotes, sapinse zels.

E fime, gn a eto èn ome, on soçon dal filmeuse, ki raconte les pondants et les djondants. Divintins, lu eto, i fjheut come les ôtes. I nos va dire douvént.

Sol mezuzance do coir des cmeres

Li fime mostere eto ki, âdvins d' brâmint des rclames, c' est des dismousseyès cmeres k' on

mete. Po vinde des ôrlodjes di poun, po vinde des otos, po vinde des crinmes, po vinde des mousmints.¹

Pattavâ, li coir del feme est prins po èn uzâve cayet. Po èn agayon k' on djowe avou.

Les cmeres esse a bâre [*être à égalité*] avou les omes, c' est ene sacwè k' i fât co s' bate brâmint po.

Ene coôte binde do fime est veyâve so « Vo Buze » tapez so ene ricwirrece: *harcèlement rue femmes Sofie Peeters site:youtube.com*

Djôr Sfasie

-----

1. NDMS : Meyacoulpa

Est çki nosse gazete ni dvreut nén fé, leye eto, si meyacoulpa, rapoirt a s' coviete ? Sicrijhoz nos et dire li vosse.

Spòrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (24)

Les djeus olimpikes di Londe

Les imådjes d' el boesse ès kiboutnut. I gn a Bén trop d' concours e cwénze djoûs. Ça dvreut durer on moes ! Mi, djåreu Bén on gosse di trop pô !

Bràmint des spòrtifs ont fwait ene foice po cachî d' ariver à plus hôt livea mondiâ.

Bilan walon... et bedje

Èç còp ci, c' est fwait : les Djeus Olimpikes sont Bén finis. Cwè çk' i gn a a rtini po nozôtes les Walons ? Deus medayes ! El mierseule medaye d' årdjint po ene sakî k' est èn amateur. C' est Lionel Cox à tir couchî a 50 metres. L' ôte, c' est Charline Van Snick ki l' a yeu e djudo eyet elle esteut d' bronze. A pàrt çoula, rén !

C' est l' dezert ! Sacwants atletes walons ont raté leu raploû mondiâ. On pout dner les nos da Kevin et Jonathan Borlée, Filipe Gilbert ou co Djan-Mitchî Saive.

Mins si on vout tuzer a l' sitouwâcion, ele n' est nèn meyeuse do costé flamind, avou ene medaye di bronze po Evi Van Acker e vwele.

À totå, dissu les 115 Bedjes egadjîs ås Dj.O. d' Londe, on pout rtini k' i gn a 15 di zels k' ont fini dins les ût prumîs.

Kimint fé mî l' còp ki vént ?

Mins cwè çki n' toûne nèn rond ? Les spòrts divegnut todi pus professionnels eyet çoula dins totes les diciplenes. Minme s' il est Bén malâjhey di comparer les rujhes dins les diferins spòrts, mins eto les efòrts a fé po-z awè ene medaye. Ene ôte kession est d' sawè pocwè les cis k' on ratindeut come Clijsters, Boonen ou les Borlée n' ont nèn respondou a l' apel, adon ki

les Cox, Van Snick et Van Acker estént la.

El Comité olimpique federå bedje aveut tchoezi ût espòrts ou çki des medayes estént possibes. Dins l' tas, deus ont arivé : vwele et djudo.

Dj' a etindou dire ki c' esteut l' mintalite d' amon nozôtes. Les atletes diynut : « C' est de-dja Bén di esse la » !

Mins cwè çk' i fâreut can-

Les troes medayîs bedjes : a hintche : Charline Van Snick (bronze, djudo); e mitan : Lionel Cox (årdjint, tir couchî); a droete : Evi Van Acker (bronze, vwele)

djî pou k' ça vâye mî et k' on euxhe di l' ôr come do tins des Henin, Werbrouck, Deburghgraeve ou Hellebaut (gn a 4 ans) ?

Si e prumî, i gn a l' mintalite, gn a ds ôtès afwaires ki s' vegnut radjouter. No payis, puski c' est l' minme des deus costés, a dandjî d' ene ôte politike do spòrt. On sait Bén tertos k' les spòrts sont les parints pôves des buddjets. Eto, les infraestructures sont-st erirêyes pa rapoirt a bràmint d' payis. I fâreut comincî pa-z ecoraedjî les djonnes dins les scoles. Mins po ça, fâreut i co awè des stâdes, des bastimints, des pisses, des picenes... Des liårds cwè !

Les grands moumints des 30^{inmes} djeus

Mins gn a tolminme yeu des bons moumints avou des etrindjîs come Usin Bolt ås 100, 200 et 4 còps 100 metres, el nedjeu Michael Phelps, l' ekipe di basket des USA, el Mecsike e fotbale, Serena Williams et Andy Murray e tennis ou co Bén minme Oscar Pistorius dins l' cwate còps cwate cints metres.

El ceremoneye d' adrovaedje esteut rokenrol ; el cene di cloyaedje eto. Et c' est tolminme on Bedje k' a dclâré fini les djeus d' Londe.¹

Dins cwatre ans, Londe serè rovyî. Nos serans a Riyo. El Braezi nos ratind dins moens di 1400 djoûs.

El radjoû est prins. Dj' espere ki nos spòrtifs walons rascodront pus di medayes. Mins po ça, bràmint d' souweur divrè co esse leyeve dissu les pisses, les teréns, les tapis ou dins l' aiwe des bas-séns d' natâcion.

Jean Goffart, li 13 d' awousse 2012.

1. Jacques Rogge, li prezidint do Comité Olimpique Eternâcionâ

Mancîs lingaedjes

Li Pweturlin, lingaedje del Vindêye et d' avârla

Ciste anêye ci, tins des condjîs, nos avans decidé di candjî nos abitudes et viziter on novea payis d' France, li Vindêye. Ça fwait ki nos nos avans ritrové dins ene « londjire », on djîsse dilé des Sâvlons d' Olone, pus spepieusmint à Tcheste d' Olone. Bea payis avou totes sôres di payizaedjes a vey : fagnes salreces, dunes, mer eyet campagne.

Mins dji n' a nén prins mi pene po vos câzer do tourisse el Vindêye. Tot lijhant mi guide di voyaedje, dj' a stî sbaré di vey dins on tchaptrê ki câzéve do « patwès » del Vindêye k' avâr la, ene rantoele (ene toele d' araegne), ça si dit tot biesmint ene « rantèle ». A l' eure di l' apero, tot boevant ene « trouspinete » (alcol aromathijhî âs spenes et âs fruts), dji dmande ene ou deus kesses a mi lodjresse sol lingaedje di si payis. Dji so reyusse d' aprinde k' on tchapea si dit « chapia » (mins batea si dit « bato »), k' enute si dit « anet » et k' a droete si dit « a drète ». Pont d' dotance, li câzaedje d' avâr la est on cuzén do walon.

Li pweturlin-sintondjès

Li pweturlin-sintondjès, kel pârlar d' Vindêye si trove didins, c' est on lingaedje d' oyi ki s' a diswalpé pus a nonne ki les ôtes lingaedjes d' oyi, avançant à dlong del mer e payis d' ok. I covere li Vindêye, li Pwetou eyet l' Tcharinte, disca bijhe del Djironde. Les scrijhas di dvant l' 13e sieke sont-st e-n on lingaedje rishonnant âs cis d' ok. Les duks d' Akitinne estént firs di leus troubadours et les wæ-ranti.

Li guere di cint-z ans, ki voeya les rwès des Francs wangnî so les Inglès (aloyîs a l' Akitinne), marca l' relaxhaedje à rwè d' France do Pwetou et del Sintondje (redjon respondant a l' avire âs depârtumints del Tcharinte). Eyet l' francès divni reki po les fonctionnaires royâs. Mins c' est les lingaedjes d' oyi del bijhe do Pwetou, purade kel francès d' Paris, ki vna prinde pi-

tchote a midjote li plaeece do lingaedje d' ok. C' est insi ki si merita e plaeece on lingaedje d' oyi rpurdant brâmint des traits di l' occitan.

Come e walon, i gn a diferins

pârlers. Les mwaisses pârlers sont l' pweturlin a bijhe et l' sintondjès a nonne. Çoula fjha ki des groupes po l' tuzance sintondjès dimandît oficirmint, e 2007, à ministere des lingaedjes del France, di scheter l' eshonna do pweturlin-sintondjès e deus, la ki, sapinse zels, li pweturlin-sintondjès fourit ene edvencion di sincieus pweturlins. Li minisse accepta et ahiver deus noveas lingaedjes. Après brâmint des margayes, li ministere rala e-n erî et l' lomer « pweturlin et sintondjès ».

Li rfondaedje

Li waibe del soce l' « Arantéle » (way, ça rshonne a ene sacwè d' après nozôtes...) nos aprind ki Jacques Duguet edvinta l' sistinme di scrijhaedje normalijhî do pweturlin-sintondjès e 1971. Ci rfondou pweturlin la fourit minme employî po ene antoldjeye des scrijhaedjes di tot l' payis deus ans pus târd. Ça n' est nén po rén k' Lorint Hendschel, tuzant a mete so pî l' rfondou walon a stî avâr la po vey cwè et kesse.

C' est insi k' on s' î sieve di sacwants betchfessîs ki rshonnut

sovint à rfondou walon. Li **jh** si prononce « j » ou « j rishoflé », li **gh** si dirè « gy » « dy » ou « dj », li **æ**, câzu come amon nozôtes si vuzrè « a(y) », « è(y) » ou « é », li **oe** come « oy », « wé » ou « o ». Po fini, on betchfessî Bén conoxhou e walon, **ea**, denrè çoula : « èa », « ia », « è » ou « a ».

On cuzén do walon

On rconoxhe dins ci lingaedje la brâmint des traits ki mosternut Bén ki c' est la on lingaedje vijhén do walon.

Po çou k' est do motfî, vola sacwants egzimpe di dpus ki dedja dinés pus hôt. Advinez vos-minme li ratournaedje e walon. **Aghace, felle, chén, vesin/vesine, boune, coutea, le vént** (dji vos l' dene, ci-la : i vént), **neût, novea, osea...**

A costé di çoula, li croejhete endè dene d' ôtes egzimpe, k' on rtrove pa des côps dins l' occitan eto. Les ârtikes **dau/daus** fwaîynut pinser à walon **dâ/dâs**. Li prono **i** (dji) s' employe po prumire dji do pluriyal come e nonne walon. On dit **balle me lou** po **dene m' el** purade ki **balle lou me**. Li cawete del troejhinme dji do pluriyal est prononcêye come amon nozôtes : **le chantant, le chantirant** po **i tchantèt, i tchantît**. Po fini, on trove des codjowaedjes ki fwaîynut pinser a des cognes e walon : **i ae poghu** (dj' a polou), **i ae oghu** (dj' a-st avou), **qu'o finijhe** (ki ça finixhe).

On lingaedje a pârt, po seur, ki s' bate, come li walon, po sorviker a l' ombion di s' grand-fré, li francès.

Jean Cayron, li 25 d' awousse
2011

Mancîs lingaedjes

Ravicaedje des ptits romans lingaedjes

So l' daegn del viye Imperrêye Rominne, brâmint des romans lingaedjes ont stî stronnés pàs lingaedjes esclâves ou tîxhons. Foirt avant cwand k' on cåze des ceas do Levant !

Po dire li vrayi, gn a k' li roumin k' a stî bén schapé; li roumantche (do canton des Grijhons e Swisse) a stî schapé tot djusse; li roumâre est co djâzé pa sacwantès djins: 500 (sapinse les Roumins) ou 22 (sapinse les Itâlyins); li dalmate a tourné a rén e 1898. Mins paret k' on saeye di fé raviker ces deus lingaedjes la.

Li roumâre

Li vî mot k' les Roumâres dijhént po zels, c' esteut *Rumâri*. Co l' minme cogne latene «Romani». Mins leus vijhéns lzès lomnut ôtmint: «*Istorumunji*» ou «*Krčkorumunj*» po les Crowates; «*Moro-Valacchi*» po les Itâlyins; «*istromâni*» po les Roumins.

Et dispoy 1919, c' est todi l' minme paskeye: e-n on viyaedje, Šušnjevica, li mwaisse acsegne às efants 1 eure di roumin so l' samwinne

(tot l' restant est e crowate), tot djhant às scolîs k' i sont des Roumins, zels. Termetant k' e-n èn ôte viyaedje, Pula, li mwaisse did la acsegnive l' itâlyin, tot djhant ki c' est des Itâlyins k' i sont, zels. Les Roumins hawnut sconte des Crowates come cwè c' est zels ki touwnut l' «diyaleke». Les Crowates ont rexhou ene plake avou des pitès fâves ey ecoraedjî on sôre di Feller (sicrire li roumâre avou l' accint, avou l' ortografeye do crowate). Mins gn a nolu ki vout vormint fé ene sacwè po l' lingaedje esse schapé podbon.

Li dalmate

Et c' est sfwaitmint k' ons a touwé l' dalmate eto. Li dierin ome k' el a cåzé, ç' a stî Tuone Udaina (Antonne), spoté Burbur (Bãrbî), k' a stî touwé pa ene bombe el 10 di djun 1898. Li sincieus Matteo Bartoli a brâmint divizé avou Burbur et scrire djus. Àré l' live da Bartoli, k' a rexhou e 1906, gn a des ôtes k' ont scrît so l' dalmate: Antonio Ive (1875), John Fisher (1915), Roger Hadlich (1965). C' est l' ortografeye da Ive et Fisher k' est prinjhe ouy po l' boune. Mins les mwaisse des mwaissees scoles ont brâmint scrît so l' dalmate, sins l' cåzer. Disk' à djoû ki, sacwants ptits-efants des abagants (k' avént vnou d' Dalmaceye) s' ont dmandé zels-minmes: kî k' estans ns?

dicatif prezintrece, avou des fenès mietes di suddjonctif (e l' pâter).

Les ravicaedjes do dalmate ont shû les lwès d' discandjaedje des mots, so l' modêye des ôtes mots. Po l' viebe, il ont prins les cognes ki c' est les minmes po les lingaedjes vijhéns a droete ey a daye, tot tuzant dire ki ç' a stî sfwaitmint po l' dalmate eto. Metans, on sait k' e dalmate, li cawete «-tio, -tionis, -tionem» do latén a tourné a «-tiaun» (e walon «-cion»). Adon, les moumots ont stî fwait avou l' bodje des ôtes lingaedjes, et l' cawete «-tiaun». Metans: «*traductiaun*».

Po l' viebe, ça m' shonne d' adroet, veyanmint k' ons a l' minme afwaire e walon. Oyi da, e walon, ons a l' Nén Durant Indicatif Erirece («ele tchanta, i derit, dji djha...») seulmint a Tchålerwè ey a Lidje. Mins ça a ddja egzisté a Nameur

eto. Ou co: «strêye» a Lidje, et «strâlete» a Tchålerwè. On pinse, avou, ki ç' mot la a ddja stî a Nameur eto. Et po d' bon, gn a l' «Sitrêye» a Vêdrén.

Adon, vo vs la l' *lenga nova dalmatica* k' a raviké foû do vî dalmate. Damaedje, Daniel Prohaska a leyî ouve, à sinti ki l' noû dalmate va todi pus lon k' el «vî» dalmate. Frank Valoczy n' a pus nolu po cåzer avou lu. Ça fwait ki l' dalmate shonne awè ramorou, après awè raviké. Pôreut vali k' on djoû, gn ouxhe des pus vayants po rprinde li goreas.

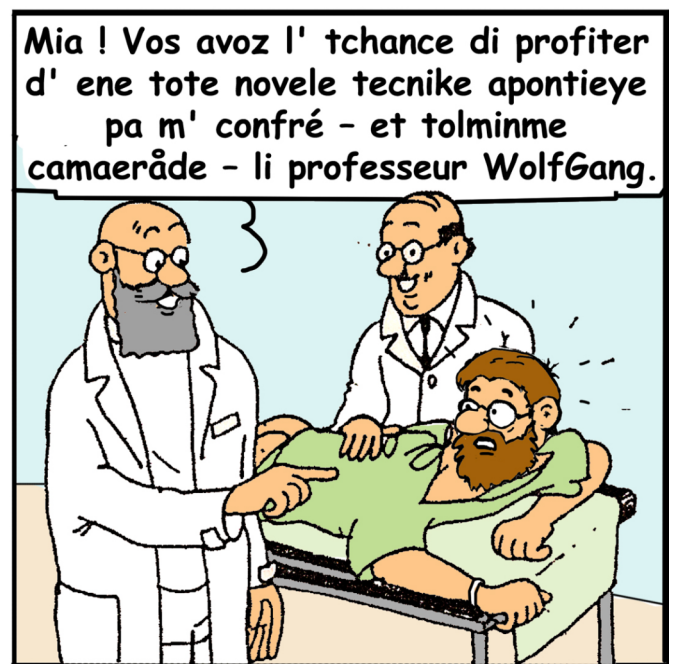
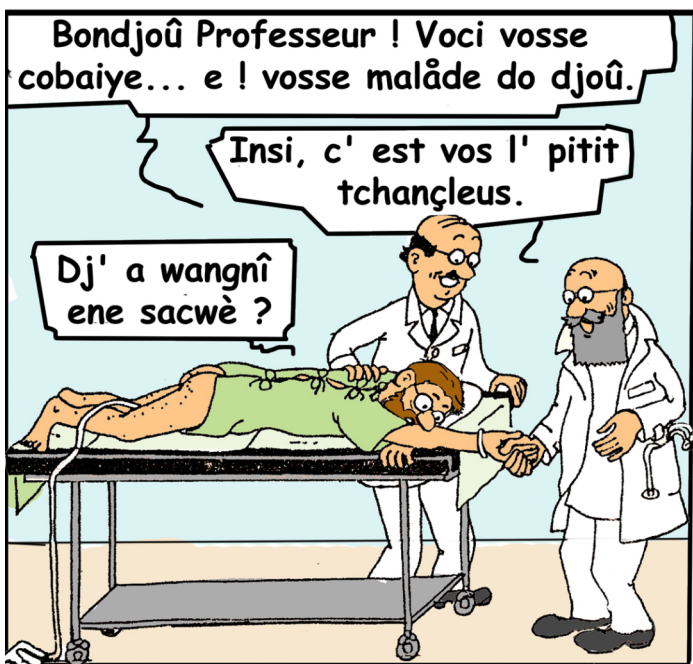
Djôr Sfasie, li 20 d' awousse 2012

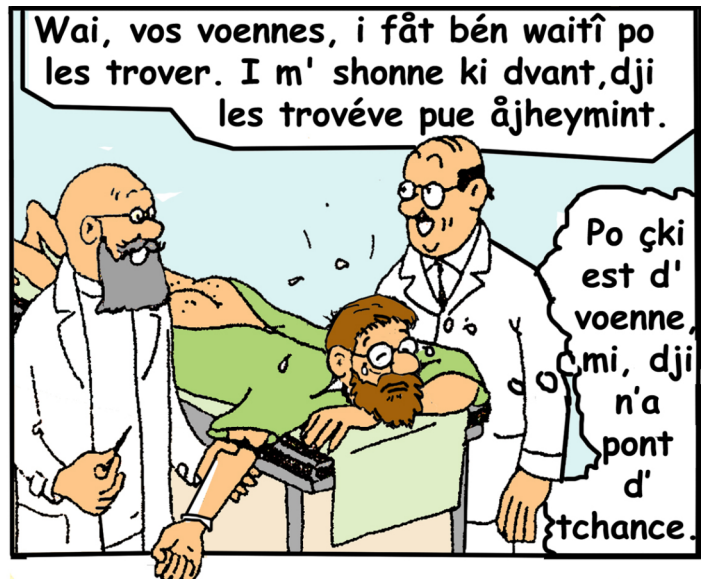

Mâgré k' i s' sintént come des djins do payis ewou k' il avént skepyî, i s' dimandît cwè po leus raecenes. I n' s' ont nén sintou crowates, mins dalmates. Et did la, li hâsse di cåzer dalmate. Sfwaitmint, troes Holandès, èn Amerikin ey on Canadyin s' ont rmetou so l' lingaedje di leus racatayons, après 1990: Frank Valoczy, Daniel Prohaska, Andrew Smith, etch.

Mins comint fé po les mots? Veyanmint k' les vîs mots dalmates, ça n' djâze nén do djoû d' ouy. Et poy, po l' croejhete, c' est co pé: so l' difén del vicârêye do dalmate, tos les timps do viebe s' avént pierdou, àré l' infinitif et l' in-

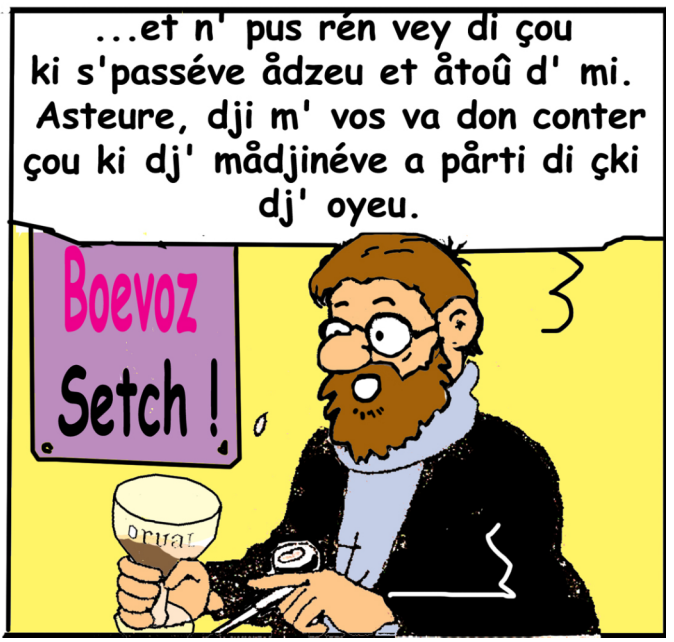

Note às lijheus(es) :

Çou k' vos sayîz d' shuve, c' est l' vraiye paskeye ki Colâd Titôrvâ est acostumé a conter après sacwants tournêyes. Arivé a ç' pont ci, i vude si vere et-z è ratinde èn ôte.

M 14

Li Rantoele às Belès Letes

Limero 18 (rawete al Rantoele 1°63 do waeyén-tins 2012)

Les ouves di Belès Letes ki n' fwaînut nén potchê les wârdiveus foû d' leus clicotes, c'est k' c' est del literateure k' il a ddja beacôp ploû dsu (Amin Zawi)

On Sâni¹ a pârt

Al tchesse

Li cinsî Bârbî, i sondje a tot, maryî s' fi l' semdi, et drovi l' tchesse às lives li leddimwin. Come ça, totes les djins di l' banket seront co a pîce po-z aler a l' trake. Mi, do tins d' messe et co do tins di l' banket, dji n' sondjive pus k' a ça. Dj' end a nén doirmou del nute passêye. Tote li famille a fwait fiesse disk' a Bén târd. I gn a minme ki n' ont nén veyou leu lét divant les ptitès eures. Dj' els a etindou bardouxhî dins les montêyes. I m' a shonné etinde li vî pa ki djurève ; i dveut les mzurer... Dins ç' famille la eto, i gn a sacwantes ki n' ont nén dandjî k' on lzî mete on doet come às veas !...

Epwis, l' djoû a plonké dins m' tchambe pa l' craeye inte les rideas. Dj' a etindou l' crameuse hoûler, ene berwete so les pavés. Li cok tchantêve a s' fé pêter l' garguete. On royon d' solea s' a spârdou so m' tiestire, et dji m' a redoirmou...

Cwand dji m' a dispierté : pupont d' solea, mins i fjheut setch so l' bwès des plantes et so les ectâres. Dj' a radmint dschindou les montêyes a pîs dschâs. Les trakeus estént la, a taper ene linwete avou l' mame di m' mononke.

« Abeye, abeye » a-t i dit l' Mimile : « on n' ratind pus k' vos ! »

Dj' a avalé mi ddjuner a l' vole, sâtlé dins mes gros solés a clâs... « Vola, dji so presse ! »

Ça n' a waire târdjî. I brouhintêye a ptitès gotes so m' brune cazake di vroûl, come li cene da nosse vî pa, avou des botons d' keuve et des grandès potches come les tchesseus.

Ci-la, âdjourdu, il a ene tiesse come on

-----

1. Sâni : dimanant d' Sârt-Mélin

cabu. Il est ddja a l' gote : « po fé basculer les ôtes », dit-st i. D' après l' viye mame, ça n' l' a nén espaitchê do fote a spale ene fricassêye d' on dmey cwâtron : « Ké plaijhi do vey mindjî ç'-t ome la ! »

Ayir, dj' a tot l' minme prins l' tins do rbate tote li cinse. Dji m' aveu stî ashire adlé Diane, onk des tchéns, et sondjî, po Bén mete e m' tiesse tot ç' ki dj' aveu veyou.

Âdjourdu, Diane, elle est roede sote dispoï k' on l' a dislaxhî, et k' elle a veyou les fiziks. Elle m' a vnou rletchî, ele toûne après s' cawe. Elle hawlêye k' on n' s' etind pus. Dji lyi a bea boerler : « Diane, coûtchî, Diane, às pîs, oyi nosse tchén, on va a l' tchesse... » Ele mi rawaite, elle a comprins, ele n' a pus k' ça e s' tiesse !

Les trakeus, c' est tertos des conchances : li Lâdje, c' est l' gâre, i va moenner l' lene ; li grand Bosse, i n' a nén pus bracnî k' lu ; li Flaxheu, rén k' pa si spot, on a comprins ; li Nesse, i n' a nén tos ses bolons, mins i n' a personne po l' bate po roter et c' est on bouteu ; li Pif, avou s' rodje petote come on canada. Et adon, co ene triglêye di gaméns ki dvrént esse a messe. Li cinsresse vos les a rebalés d' on mwais côp d' gueuye. Il ont stepé evoye sins rén dire. Mins passé l' voye mon l' Gâre, i nos ratindént catchîs padrî ene hâye. Li cinsî n' a rén dit. On n' est djamây ditrop cwand i fât rbate les ectâres, di l' bwès Vandonk disk' a l' bwès d' Wayindje.

So les prumirès steules, i gn aveut k' sacwants sprewe k' ont radmint drovou leus penas et tchîpler mizere. On a rbatou ene pîce di petrâles. C' est on boket di l' cinsî

Pâter, ki n' a djamây fwait dimegne. Il a veyou ene binde di pietris. I nos mostere a pô près ewou ç' k' elle ont plonkî. I n' a nèn târdjî ene munute po nos dire ça et il a ddja rtapé ses ouys so s'-t ovraedje. Si tiesse baxheye et s' dos rond ployî so si ptit schoupea, i continowe a râyî ses petrâles. Tanawete, i tape on côp d' ouy padlé nos, kécfeye ki les pietris s' rabatrênt di s' costé et nos plonks vini rarindjî l' fond di s' coulote...

No di diale ! C' esteut bèn l' vray ! I gn aveut tote ene copagneye ki s' a levé dins on brut come des petârs. Elle est evoye si rtaper dins ene hâye di blankès spenes. D' à lon, on etind les tcham-pinnes a l' petchale les sgrignî.

« Abeye, les djins ! » Diane les rtént, ene pate dresseye, li cawe ki bike. On direut ene posteure come les cenes k' on wangne tot saetchant às bouxhetes a l' fôre a Djodogne.

Li cinsî a criyî : « Atrape ! »

Ça n' est pus k' ene nûlêye di penas, des tchîptaedjes tot pierdous ki revolnut d' tos les costés... et avou zels, les prumîs côps d' fizik.

Li poye di tiesse a tchai, pu ene ôte. Des ôtes dins les petrâles di l' cinsî Pâter, ki s' a metou

a coucou poyon. I tape ses bresses à lådje po nos mostrer k' il est binâjhe. Diane rivênt ddja avou ene pietris dins s' gueuye et l' taper so les betchetes des gros solés di l' cinsî.

I paretreut k' nosse pa âreut rdoblé. On bea côp d' après l' Flaxheu. Mins avou çtîla, on n' sait djamây cwè ; c' est on xhinâd.

Dins l' tcherwé pus lon, ene grosse mote come li dzeu d' on trô d' fouyant s' a levé câzu dvant mes pîs...

«

On live ! On live ! »

C' end est bèn onk, longuès pates, longuès orayes. I n' a personne ki saetche. I rhane fén droet. I va bénrade passer li dzeu di l' croupet, co dijh metes, on n' el voerè pus.

« Panf ! » On côp d' fizik mi ramoenne so l' tere. Dj' esteu-st evoye à lon, bèn lon, à cou di l' live, dins l' dierin royon sins fén, tapé djus par on dobe brabant. Tot ça, li tcherwé, li live, les tchesseus, mi, dins l' minme hapêye. On vicant, on moirt. Ene sacwè a târdjî... Li live a fwait s' cumulet tot corant !

Li cinsî a cassé s' fizik e deus et fé sâtler l' douye da droete. On lyi aveut leyî saetchî l' prumî live.

Avou ene clignete por mi, tot raloumant on tchén d' cigâre inte ses lepes : « Rotez mel ricweri, gamén, et fjhoz l' pixhî come vosse pa vos l' a-st aprins ! » On bea live, tot tchôd, avou djuste ene taetche di sonk padrî les orayes et... ene crote à cou. Dj' a rmoussî dins l' landon des fiziks, inte deus trakeus...

Li cinsî est binâjhe tot lådje. Tot l' monde a saetchî et l' vârlet a ddja passé deus côps

avou l' docâr po ramasser l' djibî. Asteure, on mindje on boket, divant do fé les bwès. Dins les tchenas di l' mwaisse ovri, i gn aveut deus botayes di peket. Dj' end a boevou on goirdjon dins on platcou ; c' est bon et ça vos rtchâfe, mins ça m' a côpé les djambes. Comint va dju fé po shure après prandjire ?

Li djoû baxhe, li tchesse est so ses dierins. On rmonte a l' cinse a l' cawêye, tot trinnant l' djambe. Mi vî pa, l' Amand, s' a racoeti ene hapêye padrî on bouxhon d' noerès spenes. I m' a fwait sene, on

doet so ses lepes. Dji l' a shuvou. Dins l' fond do vevî, des lapéns sont stramés inte des tcherdons et des bohêyes di oirteyes. Dj' a fwait : « O ! » et l' pus gros a levé ses orayes. Il a corou s' racoeti ene miete pus lon, li cawe levêye. Nosse vî pa a metou s' fizik dins l' fossete inte mi spale et mi stoumak. I sotént m' mwin avou l' cene po tini li buze a l' alugn-mint... « Metoz Bén li ptit pont à dbout di l' canon so l' lapén. » Dji n' el voeyeu câzu nén dins les grandès yebes. Dji serève li fizik di totes mes foices, mi doet tinkyî so l' catchete. Diale, ki c' est deur ! Dins mi stoumak, ça bardouxhe a moirt, dji rimpli mes peumons, dj' astârdjeye

do shofler... Panf!... Li côp est evoye... Dj' a rescoulé d' on mete.

Li lapén est stindou, ses pates tricotnut co epwis, i n' bodje pus.

Mi vî pa rît come on sot et mi dj' el shû, avou m' lapén dins mes bresses. Dji rote pâjhirmint. Dji vôleu k' ça n' âreut pont d' fén.

« C' est l' gamén ki l' a distinkyî tot seu. » dit-st i, « on e frè ene sacwè ! »

Jacques Desmet

Sicrît avou l' accint d' Mélin (On Saunî à paurt) et eplaidî e 2011 ; riscrijhaedje e rfondou : Li Rantoele.

Do Djan Goffart pa Buddy Brent

Waloniye cheriye ¹

Del reclame po cist ome la (waitîz p. 20) frè grand Bén.

Avou on té passé, awè l' coraedje di tchanter e walon, c' est ene sacwè d' clapant. I merite k' on l' ecoraedje.

Do djoû à londmwin
K' ele m' a tindou s' mwin
Dj' a seu k' dji dvénreu
Di leye amoureux.
Discovrant ses fômes
I faleut k' dji m' *done* (dene)
E waitant s' cotoû
Dj' a tcheu a *djnou* (djno).
Cwand dj' admire vo *côr* (coir)
Dji pinse às trezôrs
Rashonnés e *vous* (vos)
Et dji so-st à dbout.
Dji so-st a vos pîs
Cachant d' vir voltî
D' erglati sins royés
Pa tchamps et pa voyes.
Po l' restant d' mes djoûs.
Dji dmorrè dé *vous* (vos)
Dji n' sâreu leyî
On cwén d' tere insi.

Erfrin :

C' est m' Waloneye
Ki dj' lome insi
Dj' el trove djoleye
Fât k' on s' mareye.

A Tcheslet

A Tcheslet, dissu l' plaeece,
I gn a on grand câbaret.
El patron, c' est on deur a
cure;
Il a todi l'ouy so l' meute.
I gn a eto les djouweus
d' cwâtes;
Tos les ôtes ki rwaitnut;
Les cis k' sont-st à bâr
Racontnut ds istweres.
Eyet ç' n' est nén des boeveus
d' aiwe.
Roci, el bire court a flots.

Les anêyes ont passé.
Asteure, i gn a co l' grand
câbaret
Eyet brâmint brâmint

d' blouze.
A Tcheslet, i gn a co des
festivals;
Ça n' est nén do tot *banaule*
(banâve) [*triste*];
I gn a on moncea d' blouze;
Do rok! I fât k' ça *boudje*
(bodje).

Anêye après anêye,
Les toeteas d' toele, on ls a
tindou.
Toplin d' bindes ont stî lâvâ,
Et l' minne avou !
(...)
Paski Tcheslet, c' est l' blouze;
Paski Tcheslet, oyi, c' est do
blouze.

Nos avans sayî di riscrire les tecses e rfondou; cwand ça n' alève nén, rapoirt à rimaedje (ou l' axhiltance [assonance]), nos metans l' rimant mot, ki c' est ene disfondowe, e clinceyès letes, pu, inte âtchetes, li rfondowe.

Simone

C' est insi, bébé !
Rabressîz m', bébé !
Ene niût dins vo lét
Por mi vos prover
Ki dji vs voe voltî.

C' est ça l' veye, bébé.
Èm cour a pârlé.
Nel fât nén candjî
Dj' nel pou espaitchî.
Nel fât nén, nel fât nén candjî.

On betch, c' est si bon
On betch, c' est si foirt
On betch, c' est si deur
Betchîz mu, bébé
On betch, c' est si bon

Do bon tins tote el niût
Dji flaye dins mes mwins
Ç' côp ci, dj' so pindou
El blouze do londmwin
Ç' côp ci, ç' côp ci, dj' so pindou

Djusse, bébé
El fât fé, bébé
O, bébé
Dinez m' el blouze
Dinez m' el blouze ci niût ci.

Elle est co toti la
A graver a m'-n ouxh
Totes les niûts, c' est come
ça
C' est po k' el truk muche
Cwè çk' elle a dins s' tiesse

On n' est nén des biesses
Gn a des côps, gn a des
côps,
Dj' end a vraiymint m' sô

Erfrin :

Simone, erva a t' mājhone
Simone, va rzè dé t'-n ome
Simone, fât nén m' prinde
po des pronnes

Simone dji n' tén pus dins
m' marone

Il est meynute roci
Vôreu bén m' couÛtchî
Ele fote co toti l' brén
A pesteler so l' palé
C' est co ene niût às
traeyins

Si ça continowe, dji m' va
bagner

Ké comere aplakêye

Dji n' m' î pôrè djamây fé
I gn a des côps, i gn a dès
côps
Dj' end a vraiymint m' sô.

Sketaedje

On vraiy tonwere naedje
d' oraedje
I m' fât tourner el pådje.
Inte di deus berdelaedjes,
Dji rvoe totes les imådjes;
Dji rvoe, dji rvoe totes les
imådjes.

Dins m' tiesse, ké tchipo-
taedje !
Fåreut on ramonaedje
Po schaper å plantaedje
Eyet àzès tchoûlaedjes.
Schaper, schaper å poen-
taedje.

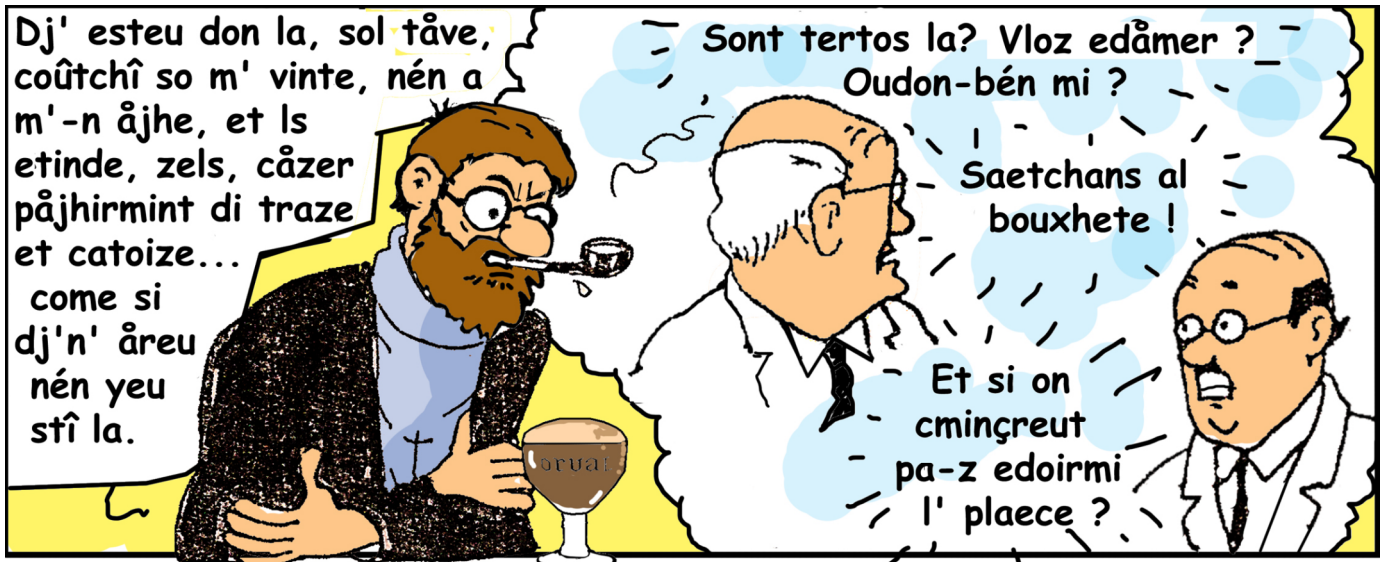
Mins c' est tolminme da-
maedje
Ki sacwants gribouyaedjes
Fwaiynuxhe k' on rashon-

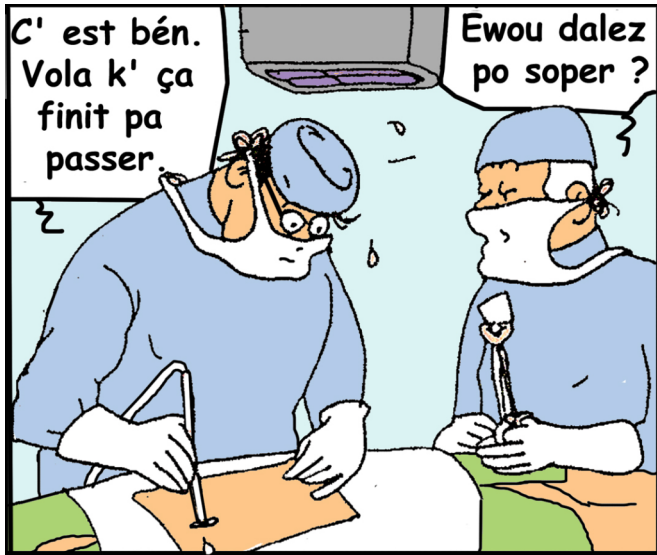
Vegne distrure èm moen-
naedje;
Vegne distrure, vegne dis-
trure èm moennaedje.

Tot ça, c' est on spepiaedje
Ki skete èm-n acoplaedje.
Por mi, c' est on tcha-
fiaedje
Ki m' fwait ployî bagaedje ;
Ki m' fwait, ki m' fwait ployî
bagaedje.

Erfrin :

C' est dicâce å viyaedje;
Cwand dji pinse a l' ov-
raedje,
On teribe brixhâdaedje !
A ! ké dalaedje po m'-n
ådje (2 côps)

Viyès sovnancess

Li Tchonveye di m' djonnesse

Po Bén rwaitî les beas payizaedjes di nosse payis d' Tchonveye [Jéhonville], mi, dji clô mes ouys... et dji drove mes orayes...

Adon, tot schoûtant, dins nosse patwès, dji les voe, les paxhis, les mâjhons, les bwès, les pemîs, les pins silvesses, les ôneas, les petronîs, les fetchires, les amponîs. Et, d' ossu lon ki dj' so... dipus ki dj' sere mes ouys... dipus ki dj' les voe, ki dj' les sin, et ki dj' les pou ôre tchanter.

Mins, pa des côps, i m' shonne k' asteure dji so tot seu po ls ôre, paski l' cour des djins n' a pus les minmes orayes. U Bén k' li tiesse est trop plinne di meye ôtes bruts. Des bruts d' moteurs, des bruts d' tracteurs u d' tronçneuse, des bruts d' teyesséf, ki n' drovèt nén li moense pitite voye às airs do vî tins, do vrayi vî vint d' bijhe et d' tos les berdelaedjes k' il amoennéve.

Des berdelaedjes? O! Non! C' esteut Bén mî k' ça.

« Dinltins... Dinltins... »

« C' esteut dinltins... C' esteut l' bon tins... »

Ces mots la sounèt a mes orayes come ene tchanson, coume li cene k' on pout schoûter à lon des bîs, i l' cene ki court padzo les brantches des hôts clotchîs à pus parfond d' nos spexhes et d' nosse Luchi.

C' est come li tchanson ki fwait on brut d' garlot à colé des tchvâs, des tchinnes d' acolete, al muzeure do spénson ki s' vane a tere dizo les gretescous u les noerès spenes.

C' esteut tote li veye dins ene ârgudinne: tot l' kinoxhe, tote el « saedjesse ».

L' aprindaedje, on djoû après l' ôte, mot après mot, mwin après mwin, di tot çk' on marixhâ dveut saveur... Po Bén tni l' grand plaene a adossî les tchames do tchâr, po carossî èn aessi.

Tot çki l' shabotî dveut aprinde do momint do sblocaedje avou l' plaene disk' à floraedje avou l' grifet, po façner l' grosse coviete des shabots flaminds et k' i n' soyénxhe nén des cofous bîlés.

El saedjesse

El « saedjesse », c' esteut ossu d' poleur riwaitî èn âbe, on tchinne et sondjî « hem! cwand li schoice est grijhe, gn a brâmint d' blanc bwès ; brune avou do moussirea, c' est mî! ».

U Bén, divant ene hourêye di hestrelles plantêye dins les djonkeas: « les hesses n' inmèt nén l' aiwe, ele râyèt âjheymint... »

El « saedjesse » c' esteut ossu d' poleur ratinde les bijhes d' avri po ndaler à bwès. Monter on brâyloë po rloyî les rondins, les findants et les schetes. Tcheryî après awè astitchî des coletes et, aprume, disbarder avou on bea roncén atelé a on boun aroyoe.

Et moenner les tchvâs!... A! Les tchvâs! Les nosses n' estént nén des biesses, mins des vrayis soçons.

El « saedjesse » c' esteut, estant gaméns, à long des hourleas, avou on fossœ, codant les trukes a tinrijhon... u Bén hawant les berbijhetes, les rabrouxhes et les waezons po-z alârdji l' virêye d' ene plinne pâme... la k' on rwaitive passer l' bierdjî avou s' makete, ki poussive les berbis, les bedots, et k' on sondjive: « mi, dj' inmreu mî ndaler a scalot pattavâ les voyes, et mindjî ene fadêye di pwin do live! » ... mins, tot zûnant, di s' rimete cwand minme a l' ovraedje sins halcoter...

Vo l' la, m' muzike...

L' ôte bele muzike

Ene bele muzike, c' esteut ossu cwand on bateut so l' aire del

gregne. Les meyeus flayees c' esteut les cis k' avént ene mancion di pea d' anweye, brâmint mî k' in corion, po rloyî l' montaegne a l' emantcheure di frinne. Avou ça, on djouwéve ene muzike ossu bele ki l' cene ki fjeut tourner les comeres a l' dicâce dins les guinguetes.

Co asteure, cisse muzike la mi rind l' cour halotche...

Jules Boulart, e 2011

Pitit motlî

paxhi: prairie; ônea: aulne; petronî: poirier sauvage; amponî: framboisier; spexhe: fourré épais; garlot: sonnette du cheval de trait; acolete: lien de vache; spénçon: pinson; grete-cou: cynorrhodon (fruit de l'églantier); noere sipene: prunellier; ârgudinne: ritournelle; marixhâ: maréchal-ferrant; plaene: couteau à deux mains; tchame: partie de gente d'une roue de bois; aessi: essieu (de charriot); sblocaedje: équarissage (du bloc de bois qui va devenir le sabot); floraedje: finition (dessin d'une fleur sur le sabot); cofou: mauvais sabot; bîlé: fendu (bois sec); schoice: écorce; blanc bwès: aubier (non utilisable en ébénisterie); moussirea: mousse; hourêye: touffe; hestrelle: jeune hêtre; râyî: déraciner; brâyloë: fil serré par torsion; findant: bois à fendre; schete: écharde; astitchî: planter; colete: bois-glissière (pour charger les troncs sur le charriot); aroyoe: éfourceau; hourlea: talus bordant un champ; fossœ: houe; truke: pomme de terre; a tinrijhon: en primeur (légume); berbijhete: oseille des prés; rabrouxhe: rumex; makete: houlette; scalot: aide du pâtre; fadêye: tartine; pwin do live: pain emporté au travail et non consommé; halcoter: trainer à la tâche; flayea: fléau; mancion: attache du manche du fléau; anweye: anguille; corion: bande de cuir; montaegne: manche du fléau; emantcheure: articulation du fléau; cour halotche: cœur en dérouté

Amuzmints di m' pitite djonnesse

Les djeus disfindous (3)

Cwand dj' avéns 9, 10 ans, diviè les anêyes 1950, dj' avéns l' dârd di divni des vraiys sôdârs. Et fabriker nozôtes-minmes les âres [armes] po s' ahessi. Dj' avéns sayî l' matchete, l' ârbalosse, les arks âs fletches et les hinas. Si on pasreut âs fiziks, asteure ?

Nost espwès ki m' a l' pus marké s' a passé al fén d' l' esté. Dj' avéns on soçon ki dmoreve â dbout des cortis d' l' abeye. On djoû, ç' copén la — k' aveut ddja des airs d' espion do M16 et k' a divnu professeur d' inglès pus târd — nos assaetche a s' mājhon.

Li carabene

Dins leu câve, i sorleve ene coviete et nos prezinte firmint li carabene di s' grand-pere. Ni m' dimandez nén di kéne manufacteure k' ele sôrtixheut, dji n' e sai rén. Mins dji m' sovén foirt Bén di ç' vî 9mm la, a on côp et a vera. Målureuzmint, i n' lyi dmoreve k' ene cartoxhe. C' est nén brâmint po ene seyance di tir. Rindoz-vos est prins pol l' londmwin après l' dinner. Did ci a don, dj' ârens trové l' clé do probleme. Dji stica don l' cartoxhe dins l' fond di m' potche.

Li londmwin dj' a prins kékes pîces dins les sôs ki dji spârgnive et dj' a monté al rowe do Mont amon Tchâle Bekèn. Dj' a moussî dins l' magazin, franc come on tigneus. Dj' a stindou l' mwin a Tchâle po lyi mostrer l' cartoxhe et dji lyi a dmandé po nd atchter ene boesse. Dj' a moussî foû avou ene boesse di cartoxhes. Dj' aveu noûv ans. Incroeyâve et foû sbarant a nos ouys d' âdjourdu.

Après l' dinner, dj' ons decidé d' aler al tchesse al poye d' aiwe et dji nos ons instalé âs boirds di l' astantche. Li canon lisse del carabene ni permeteut nén d' aveur ene boune precizion pus lon k' ene vintinne di metes. Come dji n' esténs nén foirt pacyins, après dijh minutes, dji nos ons dit ki les poyes d' aiwe ni vénrén nén et dj' ons tirè tchaeke a s' toû so tot çki bodjive et sortot so tot çki n' bodjive nén. Li ramdam a fini pa atirer l' police et c' est l' djindâre Watlet

k' a toumé a nos pîs estô del poye d' aiwe.

Dji nos atindéns â pé. Curieuzmint, i n' s' a nén metou a criyî mins nos a câzé pājhirmint po nos espliker ki dji n' avéns nén l' droet di saetchî â fizik nimpôrtu dou et tirer so nimpôrtu cwè. Naturelmint, ç' âreut yeu stî trop bea si l' istwere s' âreut aresté la. Et cwand, al nute, on a souné a l' ouxh d' intrêye, dji n' esteu pus si fir. Li djindâre Watlet a vnou raconter calmumint l' istwere a m' pere divant d' eraler ossu djinteymint. Dji m' atindeu â pé po l' deujhinme côp. Les reyaccions di m' pere ont stî djinteyes, et pājhires. Dji croe k' i l' âreut yeu pus mâ prins s' i m' âreut yeu trové ki djouwéve avou des popes.

Après l' carabene disfindowe, dj' ons passé âs pognârs.

Les pognârs

Âdjourdu, li pognârd fwait pârteye des âres disfindowes. On ndè pout aveur onk mins on n' si pout nén pormoenner avou. Li vindaedje est regluminté, djusse po les djins d' mestî. Di ç' tins la, dins tos les magasins d' sovnis et d' beyatiles [souvenirs religieux] do Bork, e bea mitan des cindrîs, des tchaplets, des bonadius, des pots di stin ou des assîtes di keuve, on trovève, vindous come li resse, des couteas et des pognârs di totes les

cognes. So les mantches, vos plîz tchoezi sint Houbert, li cier ou l' bâzlike. Les pus beas avént des mantches di coine di cier et ene bele longue lame crinnêye.

Cwand dji coréns dins les bwès, avou les pognârs ki pindént a nosse cingue, les cis d' coine di cier estént foirt râles et nolu n' âreut oizou prinde do plastik. Por nos, les cis k' estént lovtéas (djonnes escoutes), dji n' avéns nén l' droet di poirter des couteas dji nos dvéns continter des canifs swisses âs mwintes lames. Dj' avéns l' air biesse divant les ôtes.

Les gurnâdes

Ci candjmint la, dji l' a fwait di l' esté. Dj' a abandné mes soçons borkins po on camp del Meute, a Viyé-al-Boune-Aiwe, dilé Bastogne. On î dit k' i gn a ene aiwe miraculeuze ki mousse foû d' tere pa on sourd. On dit k' ele schape les maladeyes del pea, crapes, pokes et egzemas. Ele m' a sortot leyî on gosse abominâbe d' aiwe di Djavel. Portant, nolu n' a stî epweznè tins do camp.

Dj' esténs lodjîs dins ene pitite cinse. Dj' avéns rimpli nos payasses sol cina divant di nos etassî a shijh pa tchambe. Â matén, po nos laver, li rixhea n' esteut nén Bén lon.

Ene dijhinne d' anêyes pus timpe, i gn aveut yeu dins l' redjon, des deurès batayes tins di l' Ofinsive da von Rouchtete. Li 19 di decimbe 1944, ene unité d' parachutisses almands s' î aveut astalé et aveut tnuu disk' â 10 di djanvî. Li pôzucion aveut stî felmint atakêye pàs Amerikins cwénze djoûs â long. Vint meye obus po cwate kilomètes cwârés !

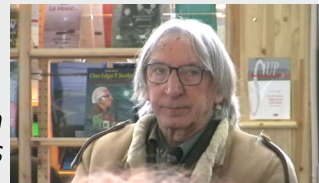
Ça vout dire ki nosse terén d' djeu esteut on vrai y tchamp d' bataye.

(shûte p. 20)

Novea live e walon

So les trîs des Goletes

Li dierin roman da Mile Djijård (Emile Jiliård, djans !) nos ramoenne co todi a Rodjimont. On forveyou viyaedje, mins ki n' pout esse, sins manke, ki dins l' Basse Sambe.

Surmint nén lon d' Goyet, la k' gn aveut on moustî. Li die-rinne beguene î aveut scrît on djournâ.¹

Djôzef Bôdson, dins « *Reflets* », li gazete del soce des scrijheus d' Walonreye et d' Brussele, trove ene rishonnance inte Fine, li mwaisse persounaedje do « Trî des Goletes » eyet l' eroyene di « Les djoûs racourtixhnut ».

Minme viye djin ki vike leye tote seule emey on monde ki candje, dandjeus trop rade a si idêye.

Ki gn a-t i so les trîs des Goletes, inte Sambe et l' levêye Tchâlerwè Nameur? Ene mâjhon sins corante aiwe, li cene da Fene, ene veve ki doet aveur dins les cén-cwantes. A ene pixheye did la, li mâjhon do gâre di bwès, Zidôre, onk dandjeus dins les cwarantes. C' est la k' Fine va a l' aiwe, e pousse.

Disk' asteure, c' est on decôr come ezès romans walons classikes. Mins la tot d' on côp k' ene rôlote di barakîs si vént astaler dins les trîs djondant d' Fine. Pu la l' djonne baracresse, Rita, ki s' aplake avou on ferayeu, Zande, et amoenner astok del prôpieté Fine des viyès otos et totès sôres di fiermints.

On novea persounaedje nén classike aspité e mitan do roman: ene frénguete, mousseye avou des cotes à raeze do cou. Et « fé des ouys ecovisses, a fé dâner on sint ». Cati, k' on l' lome. Ele s' a vnou mete e manaedje avou l' gâre Zidôre. Mins ene si-fwaite bizâde ni serè nén rpa-xhowe avou on seu ome, va, azâr.

1. dins l' roman do minme sicrijheu "Les djoûs racourtixhnut" (2002).

Émile Gilliard

Su lès trîs dès Golètes

roman

Dîre èt scrîre è walon

Asteure, ki li spoûle est bén enondêye, vos fât atchter l' live po cnoxhe li shûte.

Mins po ça, gn a motoit des mantches a mete, ca i n' a stî saetchî k' a 50 egzimplaires, fwais al mwîn, limerotés et sinés do scrijheu.²

Sobayî:

1. si Cati va disbâtchî l' aplaké d' Rita et ses scalots ferayeus.

2. kî çki saye di diswaibyî Fine, tot lyi fjhant meye eguegnes, et pocwè?

3. cwè çki les djindâres vinèt fé del nute amon les Djupsyins, et c' est cwè et kesse, les côps d' fizik k' on-z î a oyou.

4. si c' est l' veur k' i gn a ene handele di blanke poure a chnoufter après mon les cabantîs.

Li roman tchereye tot doûc-mint, avou des sinnes do to-

Vos ndè pôriz kécfeye co trover amon Adriyinne, Rowe del Croes, Nameur (tel 081 22.19.94), emile : adrienne.goffin@skynet.be

ledjoû inte les sinnes d' ac-cion, mins sins mây divni anoyant. On voet crexhe les neveux da Rita, disca divni des djonneas bon a fé des ptits rinnvâts. On voet sacwants barakîs leyî la leu hozete ou s' fé reclôre el pote.

Gn a kel Fine k' on n' sint nén aviye. Disk' à djoû k' on lyi vént haper tos ses vîs meubes, tins k' elle est evoye e voyaedje à solea avou s' soçone Zirêye. Mins est ele boune pol Laid Wâtî po çoula? Oudon-bén k' el romantî trovè ene ôte fén po s' paskeye.

Lucyin Mahin

Boket foû do live

I gn a pus waire di djins ki dischindnut do trén aviè prandjire al gâre di Rodjimont.

Li djonne comere a rwaitî to-tâtoû d' leye. Elle esteut câzu mierseule po moussî foû. Les sacwants djins ki passént li carwaitént des pîs al tiesse. On n' voet nén tos les djoûs des frénguètes mousseyes insi.

Co d' tchance k' i gn a aveut ene sakî el gâre ki cnoxheut l' bwès des Goletes et l' mâjhone do gâre. On lyi a dit di ké costé k' i faleut aler. (...)

Ene bele djin, dins les vint-cénk ans. Ses trop coûtès cotes barloként avou li ptit vint d' bijhe. On lyi pleut vey ses djambes câzu disk' al fotche. Ses blonds tchveas pindént so ses spales.

(p. 36).

Tchanson e walon

Do Buddy Brent al sâce Djan Goffart

Buddy Brent, Claude Mercier di s' vrayi no, on tchanteu d' rok eyet d' blouze, ci n' est pus on djonne tchanteu. Dins les anêyes 1960, il a vudî dipus d' 25 cwarante-cénk toûs (li singuel di ç' tins la).

Si pus grand succès fourit «The Thrill» ki s' a vindou a on miyon cwate cints meyes egzimplaires.

Buddy Brent a rôbalé tocosté: e l' France, e l' Swisse, e l' Itåleye, e l' Almagne, e Canada, e Lussimbork, e l' Holande, e l' Suwede, e l' Norvedje. Il a tchanté ostant e-n inglès k' e francès.

Il a minme passé a l' Olimpia d' Paris, come vudete amerikinne des Rolling Stones a Musi-corama. Il a stî e tournêye avou les Everly Brothers et Bobby Solo. Ou eco avou Jerry Lee Lewis e-n Almagne.

E 2012, Buddy Brent est todi sol voye; so les scanfârs, djans. I n' djowe pus ki ses prôpès tchansons dins si stîle rok-

Buddy Brent avou s' binde e 1957

blouze, dizo l' alomâcion «Buddy Brent and the Rocking Blues Band». I vént-st a schipe di fé rexhe on deujhinme CD e-n inglès.

Resconte avou Djan Goffart

La sacwants moes, Buddy Brent rescontra Jean Goffart, li scrijheu spôrtif di nosse gazete. Mins, pol walon, el Djan a on toû dipus k' el Diale. Il a scrît des romans (Dji m' lome Meliye, Nadillesse-so-Sambe), des lives d' imâdjes (les droles di zebes) ene binde d' imâdjes (on cokea à so-lea). Ossu des sketchs et des paroles di tchansons.

Dispu câzu 30 ans, i fwait

do radiowigne e walon. Asteure, tos les dimegnes di 8 eures a 10 eures à matén so radio Quartz a Sombrefe (93,9 FM). Avou ça ki l' emission est schoûtâve sol Daegntoele, sol waibe di radio Quartz.

Deus djins plins d' apriyesse, tchaeke dins s' dominne.

Maxhaedje

Totshûte, tot berdelant, li vwès da Buddy va haper les tecses da Djan. Et s' agritchter a del muzike di padrî les faxhenes, mitan rok, mitan blouze. On coplaedje ki dene del valixhance ostant al muzike k' âs câzaedjes.

Cisse pitite sacwè la ki l' tchanson e walon ni cnoxheut nén co. Des paroles e walon, avou ene muzike ki dvreut-st ahâyi l' djonnesse. Ene djonnesse, sipaneye di nosse langue, et ki rcwirt si idintité.

Foye di rclame do CD "Todi eshonne" (Toudis èchène) vindou dispu l' moes d' djulete amon les bons cédâyisses; tecse avoyî pa Jean Goffart, djun 2012

Sacwants tecses del plake sont pådjes 13 & 14 (Rantoele Belès letes)

Jean Goffart trônant a Radio-Quartz

Djeus disfondous (shûte del p. 18)

Dj' a l' sovance d' avoir corou dins ces bwès la e zigzag po s' schouwer des trôs d' fantasin.

Li terén aveut stî surmint dismitârijhî — e tot cas, n' a nolu k' a sâtlé so ene mene —. Mins a tchaeke de nos sôrteyes, dji ramoennéns des casses almands, des doyes, des cartoxhes. Pont d' âres mins nosse pus bea cayet trové a stî ene caisse avou kékes gurnâdes à mantche. On n' aveut nén dandji di nos espliker çou k' c' esteut, dj' el savéns bén. Et gn a nolu d' nozôtes k' a

yeu l' idêye di djouwer avou ça. Dji savéns fé li diferince etur li reyalité et l' mândjinâcion.

C' est çki esplike k' i gn a dja-

Gurnâdes à mantche

mây pont yeu ni moirt ni coixhî, a pârît kékes gretes et sorblesseures, vite sogneyes avou l' boesse di scours. Dj' esténs grands assez po comprinde k' on n' bodjive nén a çou k' esteut dandjreus.

Dj' esténs des rats des tchamps et des bwès, des rats d' Ârdene et do Bork. Les âres, nos djouwets, ni nos fjhént nén peu.

Cwand l' rat des veyes a-st ari-vè, i nos a spani di nos djouwets: les âres.

José Pêcheur; ratournaedje e walon: Emile Pêcheur

Letes di cibernaivieus

Li rate mintresse (fime d' imådjes)

Jacques Desmet sicrija :

Voci l' prezintaedje do fime d' imådjes « Li rate mintresse » rimetou e walon :

«*Ké wachotaedje dins m' batea volant! Dj' adouye li conteur: céncwante meye miyârd... céncwante-deus meye miyârd!... Tins d' ene sigonde, dji n' oize avizer k' les pitès loumires di mi éndjole. Pu, d' on côp, so rén d' tins, dji carcule mi voye po n' nén aler buker so ene sitoële. Oufi! Nén åjhey di carculer insi, cwand vos catournikez di tos vos pus rade etur des meye et des meye di pitès stoeles... »*

Insidon, li rate mintresse da Andreyka Kiss si va bénrade schoûter ki cåze walon.

Ca nos avans yeu l' idêye di fé djåzer nosse lingaedje a cisse tchafete di moulot.

Mins, po n' pont fé d' djalot, gn âre cénk persounaedje, tchaeke berdelant avou si accint.

Ça fwait ki Monsieu Moulot cåze avou l' accint d' Nameur; li Rnåd dvize avou l' ci d' Tchålerwè; li Leu sprekele e borén (c' est nén do walon, c' est di picârd, mins on n' est nén a ene bar-bôjhe près); li Bassi djåze lidjwès et l' feme del Rate (tén ene omosecsuwele, adon?) pâle e gâ-mès.

C' est Guy Fontaine k' a acvierné l' pordjet, et c' est ses soçons k' ont prusté leu vwès :

Victor George a fwait l' Rate, Jean-Luc Fauconnier, li Rnåd (end a ki lawtêyront beazebén ladsu!!!); André Capron a prins l' role do Leu, Guy Fontaine lu-minme do berâ et Cécile Liégeois, li feme Moulot.

Les produjheus: Ambiances...asbl, 500 rue de Gembloux, bat. 23, 5002 Nameur, 081 73 97 20, info.ambiances@skynet.be

Dimande di paroles

Jean Goffart sicrija :

Gn a èn ome ki m' a evoyî ene dimande. I vôreut les paroles eyet l' pârticion d' ene tchanson da Françwès Renard « l' âcolete ». Il a ddja on 45 toûs, mins c' est mâlâjhey di comprinde les bou-nès paroles cwand on n' a nén l' abitude.

Gn a-t i ene sakî ki pôreut-z aidî ç'-n ome la ki fwait des câbaret walons po l' Télévie ?

C' est Mossieu Jean-Luc Detrez (ès-n adresse : jean-luc.detrez@intel.com)

Li ptite gayole dins « Dr Who »

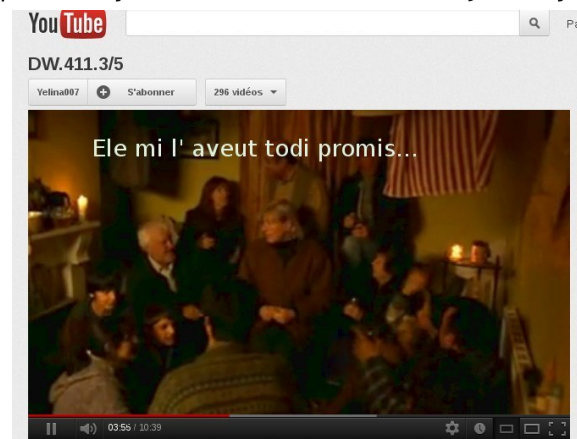
Gaëtan Rousseau scrijha :

Kinoxhoz vs li rilêye tévé « Docteur Who » ?

Dins l' onzinme sipoûle del cwatrinme sâjhon, i n a des retchessis ki tchantèt. Dins l' modêye inglesse, c' est en balade irlandesse, mins dins l' modêye francesse, i faleut ki les etrindjirs tchanténxhe ene sacwè ki n' soeye nén francès, mins nén inglès, adon...

Loukîz l' passaedje k' aparexhe après 3 munutes 30.

<http://www.youtube.com/watch?v=9f6JxSIDVyU>

Waibe di Couvén

Viviane Romain scrijha :

Alez vir sol waibe di Couvén « Dins nos paxhis » ; gn a do walon.

« dicâce »

Sol mot « dicâce », on pout aler cweri dins l' motî del Fagne et del Tieraxhe. On trovèrè : « A l' dicâce, nos frans a dinner po tote el famille. »

On dit eto : « esse a l' dicâce » po : esse foirt binâjhe. Egzimpe : « cwand il a seu k' i steut lomé tchampete, i steut a l' dicâce et il a payî a boere a tertos ».

« sketer »

Nos candjans d' motî, et passer dins l' ci do Virwin. Nos aprindans, d' amblêye, ki c' est on viebe à coplemint [transitif].

I vout dire : casser, broyî : « C' est on broyeu, i skete tot çki lyi passe dins les mwins ».

Mins les sinses imådjreces sont peclêye. Metans dins : « On va sketer l' dierinne divant d'-z eraler », ça vout dire « boere on vere ».

Mins vola des uzaedjes come viebe sins coplemint : « Ça n' pleut nén durer, faleut k' ça skete ».

Et « esse siketé », ça vout dire : « moirt écran » ; « vané » !

Dji sohaite âs lijheus di ci waibe-blok cial d' awè do plaijhi ! **A tot sketer !**

Fâves

Cwand on a ene mwaijhe reputâcion !

Mareye et Djôzef ont deus gaméns. Robert, k' a ût ans et Djan k' end a dijh. C' est deus arsouyes fineyes. I n' a nén ene arnâjhe k' i n' ont ddja fwait. Il ont ddja fwait tos les mwais côps possibes et mådjinâves tantea k' il ont fameuse reputâcion dins l' viyaedje.

Tos les côps k' i n a ene sacwè ki s' passe, les djins fotnut l' dossêye dissu les deus gaméns. Leu moman les a ddja pûni, calindjî, asprové d' èlzî fé comprinde k' i s' faleut Bén tni dins l' veye, rén a fé. A croere k' il avént el diale ene sadju.

Leu popa lzî aveut rtaené l' cur a côps d' cingue, mins ça ou peter dins ene caisse d' ôrlodje, ça aveut yeu l' minme efet.

Adon, a court d' idêye, i s' è va dmander å curé d' assayî di tni les arnagats a gogne. Po dawè pus d' tchance, el curé decide di lzî pârler tchaeke a toû et i comince pâ pus djonne, pus âjhey a amadouwer, pinse-t i.

I s' dit k' i doet taper foirt po lzî fé awè peu et i lyi dmande : « Eyou çk' il est, l' Bon Diu ? » El gamén n' respond nén. « Vos conoxhoz l' Bon Diu ? Adon, eyou est i ? »

El gamén dimeure co todi mawea. Adon l' curé s' enonde et, avou ene grosse vwès, i lyi dmande co : « Po l' dierin côp, dji vos dmande : « eyou çk' il est l' Bon Diu ? »

Adon, tot sbaré, el gamén pete radmint evoye, racourt a s' mājhon sins s' arester, atrape ès fré pâ bresse, el saetche disca leu tchambe et s' essere avou lu dins l' gârdurôbe. Et la, tot maflé, i lyi dit : « On est dins l' brén m' fi. Il ont pierdou l' Bon Diu et i pinsnut k' c' est nos k' a fwait l' côp ! »

Ouf !

Djôzef rintere a s' mājhon. I rvént d' awè stî passer ene vizite mon « l' ancuisse », come dit Mareye, ès feme, ki prind todi boû po vatche.

- Adon, m' fi Djozef, cwè çk' i vos a dit, l' medcén ?

- Ki dj' esteu astigmat.

- C' est nén Diu possible. Bén dji n' aveu minme djamây rén rmarké. Comint çki vos avoz fwait vo conte. Vos n' avîz rén veu ?

- Bén non, c' est po ça k' i m' a falou daler å specialisse.

- Et cwè çk' i vos fât fé ?

- Rén, i m' a djusse dit k' i m' faleut mete des berikes.

- Des berikes ? Po cwè fé ?

- Bén po mî vir da ! Ké kession !

- Djezus, Mareye, Djôzef, cwè çki les vijhéns vont pinser !

- Vos fjhoz todi ene montaegne avou rén, c' est vos ! Cwè çki les vijhéns s' fotnut d' ça.

- Ratindoz k' i sâynuxhe. Et mi, vos avéz sondjî a çki m' va ariver a mi ?

- Infén Mareye, cwè voloz k' i vos arive ? C' est nén d' vo fâte, endo !

- Putete mins c' est tolminme mi ki va dueur ernetyî on moncea d' tchâssetes eyet d' linçôûs.

- Dicwè ?

- Bén seur endo. Disk' asteure, ça n' s' a nén co veu mins si ça dvént pus grâve, i va-d awè do sonk dissu totes vos lokes.

- Do sonk ? Mins did wou vnoz, k' on vos remoennne Mareye ? On n' sonne né d' ses iys po ç' maladeye la.

- Vos iys non, mins vos pîs et vos mwins, way. Tot les cis k' ont yeu des stigmates ont sonné d' leus pîs et d' leus mwins. Et co d' leu costé å dzeu do martchî.

- Infén, Mareye, ça n' a rén a vir. Astigmat, ça s' escrît avou on seu mot. C' est èn aviyixhmint del vuwe. Cwè çki vos avoz co stî comprinde ?

- C' est ça, fotoz vos d' mi, come d' abitude. Dj' aveu comprins k' vos estîz a stigmates e deus mots, mins dj' aveu rovyî k' vos estîz lon erî d' esse on sint.

La-dsu, Mareye s' è va e clatchant l' ouxh a s' cou. Djôzef sondje tot hôt :

- C' est teribe come ele comprind todi tot d' triviè, co ureus ki l' medcén n' a nén dit ki dj' esteu presbite !

Christine Tombeur

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tâves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz
claudinevoz@hotmail.com

Les rcâzeus d' Bive (*Bièvre*)

Aisse del Tuzance: copinreye li prumî mârdis do moes, di 15 e a 17 e. Racsegnes : Dorchimont, Mady
mady.dorchymont@skynet.be

Les djâzeus d' Manhé

Sale comunåle, tos les 4inmes mierkidis do moes. Racsegnes : Jean et Anne-Marie Leclerc

Copene Oufa (*Oufalijhe*)

Tâves di rcâzaedje e walon a dates tchoezeyes tchaeye cõp ; Racsegnes : André Lamborelle (061 28 94 26), Marcel Leboutte (061 28 91 14).

Copinreye di Rindeu

Li prumî londi do moes a 20 eures. Racsegnes : Jean-Marie Hamoir 084 47 78 57. jmhamoir@skynet.be

Tâvlêye di walon di Rotchfoirt

"Accueil Famenne", les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet
d.maletsonveau@skynet.be

Copinreye di Tchârnoe

(Tchaurnè, *Charneux-Harsin*)

Såle do viyaedje, li 3inme mârdis do moes Racsegnes : Josée Buron:
joseeburon@hotmail.com

Li copinreye di Timister

Li prumî djudi do moes a 20e ; Racsegnes : Léon Bomboir (087 44 61 85).

Li copinreye des trôs d' soteas, Tchôfontinne

Racsegnes : Marcel Louis (04 351 72 71 / 0474 29 02 59).
causeriealusine@hotmail.be

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus cõps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mierkidis, di 17 a 19 eures, å locå d' Electrabel. Racsegnes : 080 86 32 27.

Copinreyes do Roman Payis

Gn a des novelès copinreyes e Roman Payis (Perwé, Oû-l'-Grand). On sayrè di saveur les ca et les ma pol Rantoele ki vént.

Sicoles di walon

Les scrijheus walons do Lussimbork

Sicole comunåle d' Ârveye (Arville), on semdi par moes, di 2 eures di l' après-nonne a 5 eures del ves-prêye.

Racsegnes : Willy Leroy, 061 61 16 25, willy.leroy@belgacom.net

Univiersité des 3 cõps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes 04 370 18 01

Les scoles di Bive do waeyén-tins 2012

Mârdis 25 di setimbe, 2, 9 et 16 d' octôbe 2012 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e; câbaret walon li dimegne 21 a 3 eures di l' après-nonne. Racsegnes :
centre.culturel@bievre.be

Les scoles di walon a Serè

mârdis di 16 a 18 e. racsegnes : R. Joelants (04 336 09 56) - F. Chaumont (04 336 21 79).

VoBuze (Youtube)

sol tévé walon-câzante

<http://www.youtube.com/wlntv>

(come les djins câznut, mins tot sortitré e rfondou)

Les volcans d' Efel (loukîz p. 4-5)

Responda avou Léonie Lecomte et Jean-Pierre Van Overmeire sol vicaedje tins del guere di 40.

L' ouve des Apoisses : ratournaedje da Jean-Marie Lecomte (6 prumirès minutes,)

Li walon dins tos ses estats a Bastogne

come d' alaedje, e moes d' octôbe ? Pont d' noveles, bounès noveles.

Do tchôd modou so les waibes e walon

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Tecse di tote l' "Ouve des Apoisses" da Jean-Marie Lecomte rimetou e rfondou, avou l' mwaisse modêye odio.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st acsût les 12.522 ârtikes (å 4 di setimbe 2012).

<http://wa.wikipedia.org>

Li Wiccionaire

Gn a yeu mo des novelès intrêyes ces dierins moes cial : walon, come di djusse, mins eto francès, neyerlandès, daenwès, amazir (les chifes), et minme kurde.

<http://wa.wiktionary.org>

Å 4 di setimbe 2012, n av 7.934 ârtikes.

Libes programes éndjolikes e walon

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Ça berdele fer sol rifondaedje, aprume les mots k' aparexhnut dins "on Sâmi a pârt" (loukîz p. 2) et so les codjowaedjes.

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrove, come li scrijheu les a scrît, des tecses eplaidîs voci e rfondou, et evoyîs pa les oteurs e Feller. Metans tos les scrijhaedjes da Jules Boulart (loukîz p. 17), et li rilêye etire des tchafiaedjes do Ptit Louwis (loukîz p. 6)

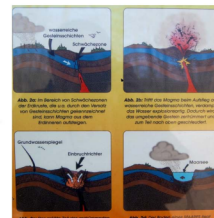
Waibe Google des mancîs lingaedjes

... avou ene pâdje pol walon.

<http://www.endangeredlanguages.com>

Vos î ploz mete di cresse vos documints a vey avou nosse lingaedje. Gn a ddja des videyos (grand pris walovuzion, scole di walon, tévé walon-câzante) et des scrijhaedjes. I fât k' soeyêxhe divant so Youtube (videyos, odios) ou so google.doc (scrijhaedjes).

RANTOELE L° 63

Ôte istwere del Waloneye (Yannick Bauthière) p. 3

L' Efel às volcans (Manfred Lejoly) p. 4-5

Cinema : Comere dissu l' pavêye (Georges Sfasie) p. 5

Djeus olimpikes (Jean Goffart) p. 6

Pitits lingaedjes :

* Li pweturlin (Jean Cayron) p. 7

* Li roumâre eyet l' dalmate (Georges Sfasie) p. 8

BD : Li pirete da Colås Titôrvå (4)
(Djozewal) p. 9-10 & 15-16

Belès Letes :

* Al tchesse (Jacques Desmet) p. 11-13

* Tecses po Buddy Brent (Jean Goffart) p. 13-14

Li Tchonveye di m' djonnesse (Jules Boulart) p. 17

Les djeus disfindous (3) (José & Emile Pêcheur) p. 18

Live : "So les trîs des Goletes"

da Emile Gilliard (Lucien Mahin) p. 19

Tchanson : Do Buddy Brent al sâce Goffart p. 20

Letes di cibernaivieus p. 21

* Li rate mintresse (fime d' imådjes)

* Tchanson "l' âcolete" (François Renard)

* Li ptite gayole & Dr Who (Gaëtan Rousseau)

* Waibe di Couvén (Viviane Romain)

